

Heliga Birgitta, slaget vid Tannenberg och grundandet av klostret

Triumphus Mariae i Lublin

SVEN EKDAHL

NÄR ZENON CIESIELSKI för fem år sedan skrev en artikel om heliga Birgitta i Polsk-Skandinaviska Forskningsinstitutets årsbok, nämnde han bl. a. grundandet av de tre birgittinerklostren i Gdańsk (Danzig), Lublin och Elbląg (Elbing) (Ciesielski 2000, 56). Vi kommer här att gå in lite närmare på vad som låg bakom tillkomsten av det andra av dessa kloster, nämligen det i Lublin. Temat spänner en båge från den svenska sierskan Birgitta Birgersdotter till de krigiska förvecklingarna mellan de båda unionsrikena Polen och Litauen och Tyska ordens preussiska ordensstat vid 1400-talets början och därifrån till Lublin, och även om det inte är okänt i vare sig polsk eller skandinavisk historieforskning kan det förefalla lämpligt med en överblick under beaktande av en del nyare forskningsrön. Någon sammanfattning existerar nämligen inte. Av den omfattande moderna och lättillgängliga svenska litteraturen om Birgitta nöjer vi oss med att anföra jubileumsboken "Birgitta av Vadstena", som utgavs 2003.

Birgittas uppenbarelser och deras spridning i Böhmen, Polen och Preussen. Kritiken av cruciferi

Genom den intensiva forskning som på senare år bedrivits av bl.a. Tore Nyberg (1965; 1974 I-II; 1991; 1992; 1999; jfr. 2001), Stefania Kamińska (1970), Edward Polkowski (1993), Carl-Gustaf Undhagen (1977) och Pavlína Rychterová (2004) är vi numera väl underrättade om spridningen av Birgittas *Revelationes* i Böhmen, Polen och Preussen. Omkring 1380 reste många lärda män till Rom för att förvärva avskrifter av uppenbarelserna, bland dem en viss *nuncius studii Pragensis*, varav vi kan dra slutsatsen att Prags universitet ägde åtminstone ett praktexemplar av en handskrift vid 1380-talets början (Undhagen 1977, 31; Aili 2003, 60-1).

Birgittas

kanonisering den 7 oktober 1391 genom påven Bonifacius IX bidrog givetvis i hög grad till att göra hennes uppenbarelser kända och uppskattade, inte minst i kyrkoreformatöriska kretsar i Prag, där de jämte bibeln lär ha utgjort Wenzel IV:s älsklingslektyr (Rychterová 2004, 85-6).¹

Vad Polen beträffar spelade den kände Mateusz från Kraków (*Matheus de Cracovià*) en viktig roll för spridningen av Birgittas uppenbarelser, bland annat genom att en grupp lärda män från Prags universitet genom hans förmedling inkallades till det kungliga hovet, där de uppehöll sig under åren 1392-1400 (Kamińska 1970, 159-60; Potkowski 1993, 185-7; Undhagen 1977, 31-3; Aili 2003, 60-1; Rychterová 2004, 90-9 och passim). Som Potkowski påvisat finns det fullständiga texter, fragment och olika slag av bearbetningar av *Revelationes* inte bara i de stora biblioteken, utan också i privata boksamlingar och i katedralernas, klostrens och kyrkornas bibliotek (Potkowski 1993, 186-8, främst anm. 34-40).² En grundlig genomgång och granskning av de bevarade manuskripten i olika länder finner man i kapitel två av Undhagens "Special Introduction" (Undhagen 1977, 50-216).

Enligt den polske historieskrivaren Jan Długosz (1415-1480) lät kung Władysław Jagiełło för sin unga hustru Jadwiga (Hedwig) översätta ett stort antal religiösa skrifter från latin till polska, däribland Birgittas uppenbarelser (Długosz, *Annales*, X, 232). Eftersom Jadwiga avled 1399 skedde detta alltså redan före århundradets slut. Ett par bevarade fragment av uppenbarelserna på polska från 1400-talets mitt återgår möjligen på en sådan tidig översättning (Łoś 1912; Potkowski 1993, 187-8). Birgittas profetior var alltså välkända i östra Mellaneuropa vid tiden för sekelskiftet 1400 (härtill också Kowalczyk *III*, 9, 12, 17-18).

Detta gällde även för Preussen. Vadstenas äldsta dotterkloster Marienbrunn - *Fons Mariae* - grundades genom en stiftelseurkund 1396 av Tyska ordens högmästare Konrad von Jungingen i Danzig (Gdańsk) i anslutning till ett redan bestående "Haus der Büßerinnen" vid Maria Magdalenakapellet, och givetvis var man också där väl förtrogen med Birgittas skrifter (Kamińska 1970;

---

¹ Utförlig skildring i Rychterovás kap. II, 85-110: "Die Rezeption der *Reve/a-f/oms* in Böhmen".

² Förf. tackar professor Potkowski för översandandet av ett särtryck av hans arbete "Krytyka i reforma".

Nyberg 1965; 1991; 1992; 1999).³ Sextio år senare grundades ytterligare ett birgittinerkloster i Preussen, denna gång i Elbing (Elbląg), nämligen Marienfriede, *Vads Maiiae*. Birgitta var i själva verket inte mindre välkänd i Preussen än i Polen, särskilt som hennes jordiska kvarlevor 1374 förts från Rom till Vadstena över just Danzig. Redan 1379 ombesörjde en *rtundus cniidferorum* (väl Tyska ordens prokurator vid kurian) en avskrift av hennes uppenbarelser, och handskrifter med dessa förvarades även i klostret Oliva (Oliwa), senare i klostret Pelplin, och i Nicolaikyrkan i Elbing (Heilige Dorothea, 257-8, anm. 2).

En av Birgittas anhängare var för övrigt Tyska ordens och Preussens skyddspatron Dorothea från Montau (1347-1394), för vilken hon framstod som "mönster och förebild" (ibid.; även Rychterová 2004, 91).⁴

Efter att länge ha varit hänvisad till den äldsta, av Bartholomaeus Ghotan i Lübeck 1492 tryckta utgåvan av Birgittas uppenbarelser med titeln *Revelationes celestes*,⁵ har forskningen numera tillgång till en förnämlig modern vetenskaplig edition i nio band, av vilka det andra bandet är det i vårt sammanhang relevanta (Birgitta, *Revelaciones*, II).

En av förutsägelseerna innehöll politiskt sprängstoff som rörde Balticum och östra Mellaneuropa. Den återfinns i Uppenbarelsernas andra bok, kapitel 19, där Birgitta låter Kristus rikta häftiga anklagelser mot korsfararna eller korsriddarna (*cruciferi*), som enligt henne endast tänkte på sig själva och på olika sätt försummade och förtryckte de omvända hedningarna. Därför skulle de komma att bli straffade hårt:

Deinde Filius michi loquebatur dicens: "Ostendi tibi supra de apibus, quod habent triplex bonum de apiastro suo. Dico tibi nunc, quod tales apes deberent esse illi cruciferi, quos in illis finibus terrarum Christianorum posui. Sed iam ipsi pugnant contra me. Nam de animabus non curant, non compaciuntur corporibus conuersorum ad fidem catholicam et ad me de errore. Opprimunt enim eos laboribus, priuant libertatibus, in fide non instruunt eos,

---

³ I dessa arbeten finns hänvisningar till äldre svensk och tysk litteratur i ämnet, bl. a. av Torvald Höjer, Hans Chattingius och Richard Stachnik.

⁴ Se även Nyberg 1999. Det finns en omfattande tysk litteratur om Dorothea von Montau

⁵ Beträffande de olika redaktionerna och utgåvan 1492 se Undhagens förenliga Introduction" (Undhagen 1997,1-37).

sacramentis priuant et cum maiori dolore mittunt eos ad infernum quam si starent in suo assueto paganismo. Nec eciam pugnant nisi ut dilatent superbiam suam et augeant cupiditatem suam. Ideo veniet eis tempus, quo confringentur dentes eorum, manus dextra mutilabitur, et subneruabitur dexter pes eorum, ut viuant et se ipsos cognoscant" (Birgitta, *Revelaciones*, II, 92).

I Tryggve Lundéns svenska översättning lyder detta avsnitt:

Sedan talade Sonen till mig och sade: "Jag visade dig förut beträffande bina, att de have ett trefaldigt gott av sin vise. Jag säger dig nu, att de korsfarare, som jag satte vid gränserna av de kristnas länder, böra vara sådana bin. Men nu kämpa dessa emot mig, ty de bry sig icke om själarna och varkunna sig icke över kropparna av dem, som från villfarelsen omvänt sig till den katolska tron och till mig: de betunga dem med arbete, beröva dem deras frihet, undervisa dem icke i tron och beröva dem sakramenten och sända dem sålunda med större smärta till helvetet, än om de hade stannat kvar i sin gamla hedendom. Vidare kämpa de endast för att utvidga sin högfärd och öka sin vinningslystnad. Därför skall för dem den tid komma, då deras tänder skola krossas, deras högra hand stympas och deras högra fot sönderskäras, så att de må leva och lära känna sig själva" (Birgitta, *Himmelska uppenbarelsen*, 245. Jfr. 191).

Denna andra bok tillkom i sin helhet i Sverige 1344-1349, vänder sig framför allt till adeln och ger i flera av kapitlen uttryck för Birgittas korsfararideal (Birgitta, *Himmelska uppenbarelsen*, 187).⁶ Sambandet med kung Magnus Erikssons ryska fälttågsplaner är uppenbart (ibid.; Ekdahl 1989 II, 242-3; Ferm 1993; Ekdahl 1999, 53; Nyberg 2003, *IIII*; Harrison 2005, 213-4). Detta behöver emellertid inte innebära att Birgittas kritik i det nittonde kapitlet främst avsåg de adliga svenska krigarna i österled, vilket Tryggve Lunden förmodar, och i vilket fall som helst framstod det som självklart för alla som läste uppenbarelsen utanför Sveriges gränser att anklagelserna gällde Tyska orden, som behärskade hela Balticum från Estland i norr till Preussen i söder (Ekdahl 2004; 2005 I-II; Harrison 2005). I den långa och insiktsfulla analys av tillståndet i Preussen som överlämnades till ordens högmästare Paul von Rusdorf 1427 eller 1428 av en kartusianmunk och är känd under beteckningen "Die Ermahnung des Garthausers" återges denna del av Birgittas spådom på tyska:

---

⁶ Ur Tryggve Lundens översikt av andra bokens innehåll.

Nemet zcu hertzen, das dy selige Birgitta hie von hot geschreiben, also ir Got selbst hot geoffenbart und geklaget ime anderen buche irer offenbarunge ime XIX cappittel, do der here zcu ir sprach: Ich habe dir vorgesaget von den benen, dy dreyerley nutz sulden haben in dem benestocke. Aber nu sage ich dir, das semliche benen sullen seyn dy kreutziger, dy ich gesatzt habe in dy orter der cristen lande, sunder sy fechten itzunt selber widder mich, in deme das sy nicht achten der zelen, ader mitteleydunge haben bey den, dy sy zcu derne gelouben bekart haben, sy besweren und underdrucken dy mit veler grosser arbeit, sy entfremden sy irer freyheit und underweisen sy nicht ime gelouben, sy benemen yn, das sy nicht gebrauchen der sacrament und senden dy myt grosser muge und vordrys in dy helle, wen ab sy gebleben weren in irer heydenschafft. Ouch krigen sy und fechten nicht anders, wen das sy auffrichten und breten ire hoffart und geyrickait. Dorumb wirt in komen dy zzeit, das ire zcene sullen zcugruset werden, ire rechte hant sal in appgehauen werden, und ire rechte fus sal vorlemet werden, uff das sy sich noch irkennen und leben (Ermahnung des Garthausers, 461).

Kartusianmunken konstaterar att kritiken gällde just Preussen och att den var berättigad. Bestraffningen hade skett när Tyska orden besegrats i det stora slaget vid Tannenberg 1410, där högmästaren och hans män blivit ihjälslagna:

Also lautet disse prophecia; is geet gerade zcu ime lande Preussen, also disse prophecia spricht, und hot meer also hundert jar faste also zcu gegangen, das men synt das dy ersten vorstorben synt, dy dis lant ersten besatzt haben, darnoch also balde wart hoffart, geyrickeit und achten der zelickeit der armen Preussen nicht anders denne, das men ir here magk seyn. Got hot lange und vil mannygk jar geduldet und etczliche pflöge und rechunge darumb gethoen, dy zcene wurden etczwan zcugruset, und ire rechter fus vorlemet, ime [grossen] streyte [zcum tannenberge do der hochmeister mit den seynen irslagen wart anno Domini MIIII^CX]. Man see noch zcu, das nicht dy rechte hant, das yst das lant zcu Preussen, das . billigk des ganczen ordens rechte hant yst, abgehauen werde. Men irkenne sich noch und gedencke mit ernste uff eyne besserunge und wandelunge dissis landes. Bey namen spricht und claget disse aphecia, wie men die Preussen beraubet irer freyheit und yst eyn ;obes, sy sullen cristen leute seyn und men wil yn nicht gönnen öristen recht zcu gebrauchen, und umb der vortumbten geyrickeit

willen gibbet men in eyn recht widder das recht Gotis, und spricht: [...] ⁷ (Ermahnung des Garthausers, 461).

Slaget vid Tannenberg (Grunwald/ Żalgiris)

Den 15 juli 1410 besegrades Tyska orden i Preussen av en polsklitauisk här i ett av medeltidens största och viktigaste fältslag. Litteraturen härom är mycket omfattande. Den utförligaste sammanställningen och analysen av källorna har gjorts av författaren till detta bidrag (Ekdahl 1982, se även exempelvis Ekdahl 1989 I och 1993). ⁸ Medan ordens högmästare Ulrich von Jungingen stupade (Ekdahl 1998, 109-12), var den polske kungen Władysław Jagiełło och hans kusin, den litauiske storfursten Vytautas, som på polska kallas Witold, dagens segerherrar. Konsekvenserna av slaget var betydande, eftersom maktförhållandena i denna del av Europa nu försköts till unionsstaterna Polens och Litauens förmån (Ekdahl 1991; Militzer 2005). ⁹ Den tyska ordensstaten hade tillfogats ett "oläkbart sår" och kunde aldrig återvinna sin tidigare maktposition och sitt tidigare så stora anseende. Striden ägde rum i södra delen av ordenslandet vid de tre byarna Tannenberg (Stębark), Grünfelde (Grunwald) och Ludwigsdorf (Łodwigowo) och benämndes olika i de deltagande ländernas forskning (se kartorna hos Ekdahl 1982, efter 240, 256, 320, 336). Medan tyskarna talar om Tannenberg och polackerna om Grunwald använder litauerna namnet Żalgiris, som översatt till tyska betyder "Grünwald" och alltså är en motsvarighet till den polska benämningen. Anledningen till de olika namnen kan här lämnas åt sidan. Den hänger samman med härarnas olika uppmarsch och uppställning på slagfältet (Ekdahl 1982, 354-61). ¹⁰

---

⁷ Här följer en rad exempel på orättvisor gentemot den inhemska preussiska befolkningen i ordenslandet, främst den ogynnsamma arvsrätt som tillämpades på den.

⁸ Om Birgittas uppenbarelse se Ekdahl 1982, s. 135-6.

⁹ Militzer behandlar även slagets återverkningar i Livland och i balleierna.

¹⁰ Dessa frågor kommer att tagas upp till utförligare behandling i ett senare arbete.

De polska planerna på grundandet av ett birgittinerkloster vid Grünfelde (Grunwald)

Efter den överväldigande segern framstod det som uppenbart för polackerna och väl även för litauerne att Birgittas uppenbarelse nu hade gått i uppfyllelse. Och nog är det en händelse som ser ut som en tanke att abedissan vid birgittinerklostret i Danzig endast några få dagar efter slaget riktade en skriftlig anhållan om understöd till den polske kungen Władysław Jagiełło, som besvarade den positivt i ett brev av den 6 augusti 1410, skrivet av vicekanslern Nicolaus Trąba i fältlägret framför det belägrade Marienburg (Malbork).¹¹ En tidig avskrift i en kopiebok som numera förvaras på universitetsbiblioteket i Uppsala (Uppsala UB, Codex C 6, fol. 8r)¹² har senast utgivits av Tore Nyberg som även befattat sig med frågan hur avskriften kommit till stånd och som har framlagt olika tolkningsförslag (1974, 70-1).

Ett ännu mera påtagligt uttryck för polackernas tacksamhet gentemot Birgitta var kungens plan att grunda ett birgittinerkloster och en kyrka på slagfältet. Bevisat för detta finner vi i ett brev som även det bevarats i form av en avskrift i den nämnda kopieboken (Uppsala UB, Codex C 6, fol. 8v) och som har utgivits tre gånger, först av Erik Benzelius d. y. i dennes edition av Vadstenadiariet (*Diarium Vadstenense*, 197-8), sedan på grundval av Benzelius utgåva tillsammans med en översättning till tyska av Emil Schnippel (1910, 160-2) och senast och tillförlitligast av Tore Nyberg, som använt avskriften i kopieboken som förlaga (1974, 71-2). Nyberg har bl. a. påvisat att ortsnamnet Grünfelde stavas *Grunenvelt* i kopieboken och inte — som felaktigt angivits av Benzelius och efter honom av Schnippel - "Grunnevelt" (resp. "Grunneveld")¹³. Brevets datering är den 16 september 1410 och utställningsorten är även i detta fall fältlägret framför Marienburg, förmodligen var Jagiełło vid denna tidpunkt medveten om att den resultatlösa belägringen av borgen måste upphöra — det skedde

---

¹¹ Alltså inte "im Feldlager bei Grunwald/Tannenberg" som det genom en *lapsus calami* heter i en av Tore Nybergs uppsatser (1992, 253).

¹² Codex C 6 innehåller avskrifter som gjorts av före domherren i Linköping Johannes Hildebrand, vilken inträdde i Vadstenaklostret 1415 och avled 1454.

¹³ För närmare upplysningar hänvisas till Kaminskas och Ekdahls böcker (1970, 160-2 resp. 1982,133-5).

bara tre dagar senare - och att hären måste dra sig tillbaka ur Preussen, men han ville tydligt manifesterat sin goda vilja att hylla heliga Birgitta, tacka den Allsmäktige för segern och sörja för deras själar, som omkommit i slaget.

Brevet är en anhållan riktad till den biskop under vilkens jurisdiktion slagfältet hörde, nämligen Johannes II av Pomesanien (Johannes Rymann). Denne ombads att bevilja, godkänna och bekräfta grundandet av ett kloster på en lämplig plats på slagfältet och dessutom förrätta invigningen av kyrkan. Förutom uppgifter om den planerade stiftelsen innehåller brevet en viktig tidig information om slagfältets belägenhet. Klostret skulle byggas *in loco conflictus nostri, quem cum Cruciferis de Prusia habuimus, dicto Grunenvelt*. Därmed avses den ca 3 km sydväst om byn Tannenberg belägna byn Grünfelde. Viktiga förändringar i det politiska och militära läget hindrade emellertid kungen från att fullfölja sina planer. De litauiska och polska härnarna lämnade Preussen, de besatta borgarna återerövrades av Tyska ordens styrkor under hösten 1410 och slagfältet befann sig snart åter i ordensriddarnas hand.

Tyska ordens Mariakapell på slagfältet

Istället för Jagiełło blev det T)'ska ordens nyvalde högmästare Heinrich von Plauen förunnat att 1411 resa ett kyrkligt monument på slagfältet, men inget birgittinerkloster utan ett kapell till jungfru Marias ära (Ekdahl 1982, 191-2 och 320-69, särskilt 325-6). Det skedde på en helt annan plats än den som Jagiełło uppenbarligen haft i tankarna, nämligen ungefär i mitten av den triangel som bildades av byarna Tannenberg, Grünfelde och Ludwigsdorf. Enligt den gängse teorin har högmästaren Ulrich von Jungingen stupat just här, men författaren till detta bidrag företräder uppfattningen att det istället varit platsen för den tyska ordenshärens läger med fältkapell under slaget. Påven Johannes XXIII utfärdade den 6 oktober 1412 en bulla med hundra dagars avlat för alla som under vissa förutsättningar besökte kapellet. Bullan har utgivits av Emil Schnippel jämte tysk översättning (1910, 164-8) och förvaras numera i Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin (GStA PK, XX. HA StA Kbg., Pergamenturk., Schiebl. 9, Nr. 4) (Ekdahl 1986 II). Den högtidliga invigningen

ägde rum den 12 mars 1413. Kapellet senare öden kan här lämnas åsido (se Ekdahl 1982; 1983; 1994).

Lublin som polskt alternativ

Sedan planerna på ett polskt birgittinerkloster på slagfältet hade måst skrinläggas riktade Jagiełło istället sitt intresse mot staden Lublin i sydöstra delen av Polen, ungefär 25 mil nordost om Kraków, för att där grunda ett birgittinerkloster med votivkyrka som en tackgåva för segern över Tyska orden. Anledningen till att valet föll på just denna stad har diskuterats av J. Władziński i en bok som utgavs 1910 med anledning av 500-årsfirandet av segern vid Grunwald. Enligt honom berodde det nog på att Lublin var beläget vid en väg som förde från Polen till Litauen, vilket ju var Jagiełłos fädernesland (Władziński 1910, 27). Jagiełło var som bekant inte bara kung i Polen utan även *princeps supremus* i Litauen, som det heter i urkunderna. Staden låg därför alltid den polske monarken varmt om hjärtat, han besökte den vid upprepade tillfällen och den erhöll flera privilegier. Jagiełło lät exempelvis bygga ett rådhus av sten och inom borgens murar resa en trefaldighetskyrka av sten istället för den ursprungliga träbyggnaden. Lublin har sålunda ända till våra dagar haft en "jagiellonsk" prägel.

Till de främsta kännarna av birgittinerklostret i Lublin och dess historia hör Jan Ambroży Wadowski, som med ingående kunskap om källmaterialet behandlat detta tema i sin 1907 utgivna bok om kyrkorna i Lublin, samt - vad gäller 1500-talet och framåt — den svenske kyrkohistorikern Hans Cnattingius med en avhandling om birgittinerorden i Polen (Cnattingius 1972). Hänvisas kan även till ett av hans tidigare arbeten på engelska (Cnattingius 1963). Givetvis måste också Stefania Kamińska och Tore Nyberg nämnas i detta sammanhang.

Närmare kännedom om de förhandlingar som ledde fram till klostergrundandet har vi inte, eftersom den tidigaste källa som blivit bevarad i form av två avskrifter är ett överlåtelsedokument III av den 13 november 1412, som påträffats och publicerats av Badowski (1907, 416-7, anm. 1) och nu senast av Nyberg (1974 I, 72-73). Innehållet har utförligt analyserats av såväl Wadowski som Kamińska (Kamińska 1970, 163-4, med oriktig datering "20 XI

Ordalydelsen överensstämmer i väsentliga delar med den som vi finner i Jagiełłos anhållan till biskop Johannes av Pomesanien av den 16 september 1410, varav framgår att dokumentet formulerats i det kungliga kansliet. Innehållet är i korthet följande: Kaplanen vid det utanför staden Lublins murar belägna Mariakapellet, Martin Stoegner, frånträder enligt kungens önskemål och med stadens samtycke kapellet till förmån för den ärade mannen Johannes Holwasser (*Ioanni Hoelwasz procuratori sancte Brygitte de Suecia*), eftersom avsikten är att där grunda ett birgittinerkloster som kommer att förses med nödiga medel av kungen. Detta skall ske till ära för den odelbara Treenigheten, Jungfru Maria, *divisio apostolorum* (dvs utsändandet av de tolv apostlarna, som ägde rum den 15 juli, dagen för slaget vid Tannenberg/Grunwald), de heliga martyrerna Sankt Stanislaus och Adalbert samt den heliga Birgitta och alla helgon. Därigenom skall kungen och hans föregångare och de som omkommit i striden med korsriddarna i Preussen äras och hållas i evig åminnelse (Nyberg 19741, 72-3).

Moderklostret i Vadstena har alltså hösten 1412 sänt ut en prokurator för att organisera inrättandet av ett dotterkloster i Lublin. Givetvis skedde inte detta som en blixtpåsk från klar himmel, utan hade föregåtts av förhandlingar, som vi emellertid inte vet någonting om. Władziński antyder att de två år som förflutit sedan slaget har måst användas till att försöka erhålla den Heliga Stolens godkännande, och omöjligt är det väl inte (Władziński 1910, 30). Påven Johannes XXIII tog vid samma tid ställning till Tyska ordens anhållan om en avlatsbulla för Mariakapellet på slagfältet och utfärdade denna, som redan nämnts, i oktober 1412.

Enligt en gammal polsk tradition byggdes kyrkan *Triumphus Mariae* av krigsfångar från slaget 1410 (Władziński 1910, 31), något som varken kan verifieras eller avvisas som osannolikt. Fångarna hade fördelats på flera olika borgar, även den stora borgen i Lublin (Długosz, *Annales*, X/XI, 125). Fredsslutet i Thorn (Toruń) den 1 februari 1411 förpliktade visserligen parterna att frige alla fångar (*Staatsverträge*, I, 86), men eftersom Tyska orden inte kunde eller ville betala hela den summa på 100.000 Schock böhmiska Groschen som den förpliktat sig till i en överenskommelse som föregick fredsslutet (*Staatsvetträge*, I, 89-90; Pelech 1979; Ekdahl 1986 I; *Soldbuch*, I, 178), rådde det en konfliktsituation under lång tid framöver. Polen anklagade ordensriddarna

för att inte uppfylla sina finansiella förpliktelser och anklagades i sin tur av dessa för att hålla kvar fångarna efter fredsslutet. Det är alltså inte omöjligt att dessa använts som arbetskraft vid byggandet.

Problemet angående grundandet

Eftersom inget dokument har påträffats som ger upplysning om när grundandet skedde, exempelvis ingen korrespondens i detta ärende med biskopen av Krakow (Kamińska 1970, 164), kan man bara helt allmänt hävda, att det måste ha skett någon gång mellan åren 1412 och 1426, då klostret erhöll omfattande privilegier av den polske kungen. Priorn Holwasser återkallades till Vadstena redan 1413, vilket enligt Kamińska uppenbarligen hänger samman med hans konflikt med ordens konservator Lukas Jacob. Birgittin-orden hade instiftats av Birgitta som dubbelorden, och birgittin-regeln *regula Sandi Salvatoris* föreskrev två konvent, ett för munkar och ett för nunnor, men Holwasser propagerade för inrättandet av enbart ett konvent för nunnor, och detta var säkerligen anledningen till den skarpa motsättningen dem emellan. Konflikten drogs t.o.m. inför kurian i Rom och fortsatte ända till 1424 (Kamińska 1970, 164-6). Holwassers efterträdare som prior i Lublin hette enligt en uppgift i *Uber bénéfice rum diocesis Cracoviensis "Huszbranth"* (Długosz, *Uber beneficiorum*, III, 302), varmed avses Nicolaus Husbrant (Nyberg 1974 II, 79). Intressant är vidare Długoszs uppgift om att det var tyska munkar och nunnor från birgittinerklostret i Danzig som inkallades av Jagiełło till Idostret i Lublin: *Tandem post plures deliberationes in hac re factas, fratres et sorores ex monasterio Sanctae Brigittae de Gdansk, a Ima nos omnes recepit, et in praefato monasterio locavit* (Długosz, *Uber beneficiorum*, III, 302). Detta utgör ett tecken på att det inte rådde några "nationella" motsättningar mellan polacker och tyskar, och att Jagiełło gjorde åtskillnad vid bedömningen av invånarna i ordenslandet. Förmodligen hade han emellertid föredragit munkar och nunnor från moderklostret i Vadstena, om en sådan önskan kunnat uppfyllas. 1424 uttryckte han f. ö. ett önskemål om att få företaga en pilgrimsfärd till birgittinerklostret i Danzig och korresponderade med de föga begeistrade ordensriddarna om detta (Kamińska,

1970, 168). Resan kom emellertid aldrig till stånd (se Gašiorowski 1972, 78-96).

Det kan nämnas att inte bara Jagiełło utan även historieskrivaren Długosz upprätthöll nära förbindelser med Lublin. Som Piotr Dymmel påvisat talar mycket för att Długosz vistades i staden flera gånger innan det första skriftliga belägget möter i källorna 1471. Som lärare för och uppfostrare av kung Kasimir Jagiellończyks söner uppehöll han sig närmare tre år — från november 1473 till september 1476 — tillsammans med dessa på slottet i Lublin och övertog under denna tid bl. a. rollen av medlare vid konflikter mellan stadens invånare och birgittinerklostret. Det var en politiskt orolig tid då det rådde krigstillstånd mellan Polen och Ungern med anledning av striderna om den böhmiska kronan. Förmodligen ansågs Lublin under dessa omständigheter vara en lugnare och säkrare vistelseort än Kraków (Dymmel 2000).¹⁴

Den annars så välunderrättade Długosz lämnar inga närmare uppgifter om klostrets grundande. Tydligt saknade han också kännedom om överlåtelsebrevet från 1412, eftersom han inte nämner detta i *Uber beneficiorum*, vilket man annars hade förväntat sig. Han hävdar visserligen att klostret grundades av Jagiełło måndagen den 1 april 1426 (*anno Domini 1426 aieilmae, in crasiino Paschae, jundat, erigitqie*) (Długosz, *Uber beneficiorum*, III, 302), men det dokument han åberopar, och som utgivits i tryck 1975 (*Zbiór dokumentów małopolskich*, VII, nr 1996, 201-4), är väl knappast att beteckna som ett stiftelsesdokument i vanlig bemärkelse utan snarare som ett omfattande privilegium för att säkra det redan bestående klostrets materiella välfärd.¹⁵

Privilegierna för Triumphus Mariae från 1426, 1431 och 1432

Det nämnda privilegiet från 1426 har inte bevarats i original, utan enbart som avskrift från 1607 i metropolitanarkivet i Kraków

---

¹⁴ Förf. tackar dr Piotr Dymmel, direktör för Archiwum Państwowe i Lublin, för stort tillmötesgående och hjälp med litteraturhänvisningar och kopior i samband med utarbetandet av detta bidrag.

¹⁵ I detta sammanhang kan nämnas Tore Nybergs formulering "Schon 1412 machte Władysław Jagiełło die erste Stiftung für ein Birgittenkloster außerhalb Lubüns" (1999, 177).

under rubriken *Ingrossatio privilegiorum monialium Lub/inensium (Zbiór dokumentów małopolskich, VII, 201; Wadowski 1907, 418-9, anm. 1)*. Det långa innehållet skall inte relateras här och vi nöjer oss med uppgiften om att Jagiełło donerade två kungliga byar Czerniów och Chłopie till klostrets underhåll och befriade dem från alla pålagor. Intressant är omnämmandet av slaget 1410 med följande formulering: ... *quae gessimus pro patria et gente nostra contra Cruäjeros et Prussiae hostes nostras, ...*

Anledningen till det långa dröjsmålet innan privilegiet utfärdades — 14 år — har diskuterats av Stefania Kamińska (1970, 167-9) och av Tore Nyberg i en recension av hennes bok (1974 II, 78-80), men det skulle föra för långt att här gå in i detalj. Nyberg ställer sig i recensionen skeptisk till Kaminskas försök att koppla samman Erik av Pommerns stora intresse för birgittinerorden — han grundade exempelvis 1416 klostret Maribo på Lolland — och hans kontakter med Jagiełło med den senares privilegium för det egna moderklostret i Lublin år 1426 och hänvisar till en undersökning av Zenon Hubert Nowak, enligt vilken det uppstått en ny politisk konstellation omkring 1420. Sigismund av Luxemburg och Erik av Pommern gick nu samman mot den polske kungen (Nowak 1969; Nyberg 1974 II, 79). I ett senare arbete från 1999 har Nyberg relativiserat sin uppfattning något, även nu under hänvisning till uppsatser av Nowak: "Wohl nicht ohne Zusammenhang mit den hierbei angeknüpften Beziehungen wurden auf politischer Ebene Verhandlungen zwischen Polen und Erich von Pommern um 1418/19 geführt, die allerdings ergebnislos endeten" (Nyberg 1999, 177; jfr. 181, anm. 16). Nowak har f. ö. i en bok utförligt behandlat det politiska samarbetet mellan Kalmarunionen och den polsk-litauiska unionens båda riken under åren 1411-1425 (Nowak 1996).

Mot slutet av Jagiełłos livstid utfärdades ytterligare två privilegier till birgittinerklostrets fromma. Den 21 september 1431 erhöll klostret tillstånd att hålla sig med två fiskare (*Zbiór dokumentów małopolskich, VII, nr 2085, 340-1.*), och ett år senare, den 22 september 1432, utökades privilegiet från 1426 med en tredje by Skrzynekę och ett område som donerats av en Nicolaus Tłusto och nu befriades från alla avgifter och pålagor (*ibid.*, nr 2113, 374-7 se även Długosz, *Liber beneficiorum, III, 302-7*).

Sammanfattning

Vår översikt är därmed avslutad eftersom det inte var avsikten att här gå in på den fortsatta utvecklingen, förhållandet till birgittinerklostret *Fons Mariae* i Danzig och grundandet av Lublinklostrets många dotterkloster, nämligen Sambor, Lwów och Sokal i Gali-zien, Lipie söder om Warszawa och Brześć Litewski, Łuck och Grodno längre österut (Nyberg 1965; Kamińska 1970, 184-7; Cnattingius 1972, 64-83; Sander Oisen 2003, 380, 387). Även i Vilnius (polska: Wilno) i storfurstendömet Litauen fanns det enligt Stefania Kamińska ett birgittinerkloster (1970, 187). Samtliga grundades under 1600-talets första hälft då modreformationen, den katolska restaurationen, räddade birgittinerorden i Polen från undergång. Władziński har visserligen hävdad att heliga Birgittas orden redan från början inte åtnjöt någon ermpati på grund av sin alltför stränga ordensregel och därför inte vann många anhängare eller kunde utvecklas särskilt mycket (Władziński 1910, 29),¹⁶ men det visade sig framför allt från sekelskiftet 1600 och framåt att *Triumphus Maiiae* — nu reducerat till enbart ett nunnekonvent (Cnattingius 1972, 56) - var ett mönsterkloster med påfallande aristokratisk prägel och mycket gott anseende. Det blomstrade särskilt under abedissan Agnieszka Jastkowskas energiska och skickliga ledning under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Birgittinerklostret i Lublin existerade ända fram till 1860 och utgjorde under lång tid ett religiöst kraftcentrum i Polen.

När Birgitta Birgersdotter någon gång under 1340-talets andra hälft mottog visionen om Kristi kritik av *cruciferi* anade hon säkert inte vilka följder detta skulle få, vilken utstrålning det skulle bli från Sverige till Polen med de tyska ordensriddarnas Preussen som mellanled. Hennes uppenbarelse ledde till religiösa och kulturella förändringar med återverkningar som delvis varade mer än ett halvt årtusende.

BERLIN/KÖPENHAMN

---

¹⁶ A od pierwszych chwil swego istnienia zakon św. Brygidy nie cieszył się sympatją. Surowa jego reguła nie jednała mu zwolenników, ztąd nigdy zbytnio się nie rozwinął." (Obs! Äldre polsk stavning)

Källor

- Birgitta, *Revelationes celestes = Revelatio/tes celestes* [jämte: Vita abbreviata S. Birgittae. — Hymnus ad Beatam Birgittam. — Med förord av Johannes de Turrecremata och Matthias de Suecia], Lübeck: Bartholomaeus Ghotan, 1492.
- Birgitta, *Himmelska uppenbarelser — Den heliga Birgitta. Himmelska uppenbarelser*. Till svenska av Tryggve Lunden. Bd. 1 [av fyra], Malmö 1957.
- Birgitta, *Revelaciones*, II = *Sancta Biigitta, Revelaciones*, Book II, red. Carl-Gustaf Undhagen & Birger Bergh, Stockholm 2001 (Även i Samlingar utg. av Svenska Fornminnessällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter VII:2, Uppsala 2001.)
- Diarium Vazstenense = Diarium Vazstenense*, red. Erik Benzelius d. y., Upsaliae 1721.
- Długosz, *Über beneßciorum*, III = *Joannis Digos^ senioris canonici Cracoviensis Über beneficiorum diocesis Cracoviensis*, 3: *Monasteria*, Cracoviae 1864.
- Długosz, *Annales*, X = *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae, Über decimus, 1370-1405*. Textum recensuit et moderavit Danuta Turkowska. Adiutrice Maria Kowalczyk. Commentarium confecit Sbigneus Perzanowski, Varsaviae 1985.
- Długosz, *Annales*, X/XI = *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae, Über decimus et Über undecimus, 1406-1412*. Textum recensuit Danuta Turkowska. Moderatore Mariano Plezia. Commentarios confecerunt Cristophorus Bączkowski, Franciscus Sikora, Modérante Francisco Sikora, Varsaviae 1997.
- Ermahnung des Garthausers = Die Ermahnung des Garthausers, red. Theodor Hirsch, *Scriptores rerum Prussicarum/u. [...]*, IV, Leipzig 1870, 448-50 (inledning), 450-65 (text).
- GStA PK, XX. HA StA Kbg. = Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin. XX. Hauptabteilung Staatsarchiv Königsberg.
- Heilige Dorothea, 1863 = Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder, red. Max Toeppen, *Scriptores rerum Prussicarum. [...]*, II, Leipzig 1863, 179-350.
- Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preußischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensheirschafi*, red. Theodor Hirsch, Max Toeppen & Ernst Strehlke, II, Leipzig 1863; IV, Leipzig 1870.
- Soldbuch*, I = *Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Die Abrechnungen für die Soldtruppen*, red. Sven Ekdahl. Teil I; *Text mit Anhang und Erläuterungen* (= Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz, 23/1), Köln & Wien 1988.

- Staatsverträge, I = Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert.* Erster Band (1398-1437), Zweite verbesserte Aufl., red. Erich Weise, Marburg 1970. Uppsala UB, Codex C 6 = [Avskrifter gjorda av Johannes Hildebrand i] Codex C 6, Uppsala universitetsbibliotek.
- Zbiór dokumentów małopolskich, VII = Zbiór dokumentów małopolskich*, red. Irena Sulkowska-Kuraś & Stanisław Kuraś. VII: *Dokumenty Króla Władysława Jagiełły % lat 1418-1434*, Wrocław, Warszawa, Kraków & Gdańsk 1975.

Litteratur

- Aili, H., 2003, Handskrifterna dli Birgittas revelationer, *Birgitta av Vadstena. [...]*, 53-72. *Birgitta av Vadstena. Pilgrim och profet 1330-1373. En jubileumsbok*, red. Per Beskow & Annette Landes, Stockholm.
- Ciesielski, Z., 2000, Św. Brygida - patronka Szwecji, Skandynawii i Europy, *XV Rocznik Instytutu Polsko-Skandynawskiego 1999/2000*, Kopenhaga, 51-60.
- Cnattingius, H., 1963, *Studies in the Order of St. Bridget of Sweden, I, The crisis in the 1420's*, Stockholm.
- Cnattingius, H., 1972, Birgittinerorden i Polen, *Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsalienses. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok*, 15-16, 1971-1972, Stockholm, 21-83.
- Dymmel, P., 2000, Związki Jana Długosza z Lublinem, *Roczniki Humanistyczne*, 48:2, 99-121.
- Ekdahl, S., 1982, *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellen kritische Untersuchungen, I, Einführung und Quellenlage* (= Berliner Historische Studien, 8), Berlin.
- Ekdahl, S., 1983, Ein Inventar der Propstei auf dem Schlachtfeld von Tannenberg aus dem Jahre 1442, *Preußenland*, 21, 1-9.
- Ekdahl, S., 1986 I, [Katalogtext] 584 b. Abschrift des Verpflichtungsbriefes des Hochmeisters Heinrich von Plauen bezüglich der Bezahlung von 100.000 Schock böhmischer Groschen an den König von Polen vom 31. Januar 1411, *Polen im Zeitalter der Jagielknen, 1386-1572, (Scballabuig 8. Mai-2. November 1986)* (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge, 171), Wien, 520 (foto), 521-2 (text).
- Ekdahl, S., 1986 II, [Katalogtext] 584 d. Bulle des Papstes Johannes XXIII. Mit Indulgenzerteilung an diejenigen, welche die auf dem Schlachtfeld von Grunwald (Tannenberg) errichtete Kapelle des Deutschen Ordens an bestimmten Festtagen besuchen werden,

- Polen im Zeitalter der Jagiettonen, 1386-1572, (Schallabauig 8. Mai-2. November 1986)* (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge, 171), Wien, 522 (foto), 523 (text).
- Ekdahl, S., 1989 I, Die Schlacht von Tannenberg und ihre Bedeutung in der Geschichte des Ordensstaates, *Deutsche Ostkunde. Vierteljahresschrift für Wissenschaft, Erhebung und Unterricht*, 35, 63-80.
- Ekdahl, S., 1989 II, Die Rolle der Ritterorden bei der Christianisierung der Liven und Letten, *Gli inisçi del cristianesimo in Livonia-Lettonia. Atti del colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione del'VIII centenario della chiesa in Livonia (1186-1986)*, Roma, 24-25 Giugno 1986 (= Pontificio comitato di scienze storiche. Atti e documenti, I), red. Michèle Maccarrone, Città del Vaticano, 203-43.
- Ekdahl, S., 1991, Tannenberg/Grunwald - ein politisches Symbol in Deutschland und Polen, *Journal of Baltic Studies*, 22, 271-324.
- Ekdahl, S., 1993, Die Schlacht von Tannenberg und ihre Bedeutung in der Geschichte des Ordensstaates, *Žalgirio laiku Lietuva ir jos kaimynai*, red. Ruta Cepaitė & Alvydas Nikžentaitis, Vilnius, 34-64. (litauische 9-33.)
- Ekdahl, S., 1994, Pobjowisko grunwaldzkie i okolica w XV i XVI stuleciu, *Studia Grunwaldzkie*, 3 (= Rozprawy) i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 136), Olsztyn, 61-118.
- Ekdahl, S., 1998, Ulrich von Jungingen (26.VI.1407 - 15.VII.1410), *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-1994* (= Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 40. Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, 6), red. Udo Arnold, Marburg, (105), 106-14.
- Ekdahl, S., 1999, Die skandinavischen Königreiche zur Zeit Gediminas', *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Eduardo Gudavičiaus 70-mečiui*, red. Alfredas Bumblauskas & Rimvydas Petrauskas, Vilnius, 37-54.
- Ekdahl, S., 2004, Crusades and colonisation in the Baltic. A historiographic analysis, *XIX Rocznik Instytutu Polsko-Skandynawskiego 2003/2004*, Kopenhaga, 1-42.
- Ekdahl, S., 2005 I, Crusades and colonization in the Baltic, *Palgrave Advances in the Crusades*, red. Helen J. Nicholson, Basingstoke & New York, 172-203.
- Ekdahl, S., 2005 II, Christianisierung - Siedlung - Litauerreise. Die Christianisierung Litauens als Dilemma des Deutschen Ordens, *Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext*, red. Vydas Dolinskas et al., Vilnius, 189-205 (litauische 173-188).
- Ferm, O., 1993, Heliga Birgittas program för uppror mot Magnus Eriksson. En studie i politisk agitationskonst, *Heliga Birgitta — budskapet och forebilden. Föredrag vid jubileumssymposiet i Vadstena 3-7*

- oktober 1991 (= Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser, 28), red. Alf Härdelin & Mereth Lindgren, Stockholm, 125-43.
- Gąsiorowski, A., 1972, *Itinerarium Króla Władysława Jagiełły 1386-1434*, Warszawa.
- Harrison, D., 2005, *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*, Stockholm.
- Kamińska, S., 1970, *Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie* (= Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Wydział i Nauk Społecznych i Humanistycznych. Seria monografii, 38), Gdańsk.
- Kowalczyk, M., 1960, Mowy i kazania uniwersyteckie Łukasza z Wielkiego Koźmina, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 12:2, 7-20.
- Łoś, J., 1912, Dwa teksty staropolskie. I. Objawienia św. Brygidy, *Materiały i Prace Komisji językowej AU*, 5, Kraków, 425-33.
- Militzer, K., 2005, *Die Geschichte des Deutschen Ordens*, Stuttgart.
- Nowak, Z. [H.], 1969, Przymierze Polski i Litwy z państwami unii kalmarskiej w 1419 r., *Zapiski Historyczne*, 34, 45-78.
- Nowak, Z. H., 1996, *Współpraca polityczna państw unii polsko-litewskiej i unii kalmarskiej w latach 1411-1425*, Toruń.
- Nyberg, T., 1965, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters* (= Biblio-theca historica Lundensis, 15), Lund & Leiden.
- Nyberg, T., 1974 I, Pierwsze dokumenty Władysława Jagiełły dla polskiego klasztoru brygidek, *Zapiski Historyczne*, 39:4, 69-73.
- Nyberg, T., 1974 II, Nowe prace o zakonie brygidek w Prusach i Rzeczypospolitej, *Zapiski Historyczne*, 39:4, 75-83.
- Nyberg, T., 1991, Das Birgittenkloster in Danzig bis Ende 1402, *Zeitschrift für Ostforschung*, 40, 161-225.
- Nyberg, T., 1992, Die Birgittiner von Danzig im baltischen Beziehungssystem des Ordens 1403-1410, *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII-XVII wieku, ofiarowane Mariianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Zenon Hubert Nowak, Toruń, 241-53.
- Nyberg, T., 1999, Der Deutsche Orden und der Birgittenorden, *Der Deutsche Orden in der Zeit der Kalmarer Union 1397-1521* (- Universitas Nicolai Copernici. Ordines militares, X), red. Zenon Hubert Nowak unter Mitarbeit von Roman Czaja, Toruń, 169-80.
- Nyberg, T., 2001, Bibliography of Tore Nyberg's published works, *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe. A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg*, red. Lars Bisgaard, Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen & John Lind, Odense, 343-50.
- Nyberg, T., 2003, Birgitta politikern, *Birgitta av Vadstena*. [...], 89-103.

- Pelech, M., 1979, Der Verpflichtungsbrief des Hochmeisters Heinrich von Plauen bezüglich der Bezahlung von 100 000 Schock Böhmischer Groschen an den König von Polen vom 31. Januar 1411, *Preußenland*, 17:4, 55-64.
- Potkowski, E., 1993, Krytyka i reforma. Teksty publicystyki kościelnej w Polsce XV wieku, *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. Teresa Michałowska, Warszawa, 177-96.
- Rychterová, P., 2004, *Die Offenbarungen der heiligen Bhgitta von Schweden. Eine Untersuchung üüz altschechischen Übersetzung des Thomas von Stitné (um 1330 — um 1409)* (= Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, 58), Köln, Weimar, Wien.
- Sander Olsen, U., 2003, Birgittinorden och dess grenar, *Birgitta av Vadstena. [...]*, 377-91.
- Schnippel, E., 1910, Das „Kloster von Grünfelde" und die Kapelle „auf dem Streitplatze" bei Tannenberg, *Oberländische Geschichtsblätter*, 12, 158-80.
- Undhagen, C.-G., 1977, General introduction [och] Special introduction, *S amta Biigitta. Revelacioues, Book I, with Magister Mathias' Prologue*, red. Cad-Gustaf Undhagen, Stockholm, 1-37 resp. 38-226. (Även i Samlingar utg. av Svenska Fornskriftssällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter VtI:I, Uppsala 1978.)
- Wadowski, J. A., 1907, *Kościół lubelskie na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków.
- Władziński, J., 1910, *1410-1910. Grunwald a kościół Panny Maiyi w Lublinie*, Lublin.

Streszczenie

Święta Brygida, bitwa pod Grunwaldem i ufundowanie klasztoru *Triumphus Mariae* w Lublinie

Ogłoszona w 1999 roku przez papieża Jana Pawła II patronką Europy św. Brygida Szwedzka (ok. 1303-1373) doznała pod koniec lat 40. XXV wieku objawienia, które miało mieć dalekosiężne skutki: Jezus podczas rozmowy z nią czynił ciężkie zarzuty wobec *cruüferi* i za karę przepowiedział im druzgocącą klęskę. Po kanonizacji Brygidy przez papieża Bonifacego IX (w 1391 roku) zarówno to, jak i inne objawienia zyskały szeroki rozgłos przede wszystkim w Czechach, Polsce i Prusach, a dzięki tłumaczeniom I na języki narodowe stały się powszechnie znane. Nikt nie pod-

dawał wątpliwości, że Syn Boży pod pojęciem *cruciferi* miał na myśli Zakon Kozacki w Prusach i Inflantach.

Nie tylko w Prusach, lecz — ze zrozumiałych względów — przede wszystkim w Polsce druzgocąca klęska rycerzy zakonnych pod Grunwaldem w 1410 roku była postrzegana jako spełnienie owej przepowiedni Btygidy. Aby okazać szwedzkiej świętej swoją głęboką wdzięczność, 16 września 1410 roku polski król -Władysław Jagiełło następującymi słowy poprosił biskupa Pomezani o zgodę na wybudowanie na polu bitwy w pobliżu wsi Grünfelde (Grunwald) klasztoru pod wezwaniem św. Brygidy — *in loco conflictus nosłti, quem cum Crudferis de Prusia babuimus, dieto Grunenvelt*. I chociaż ze względu na wydarzenia wojenne z jesieni 1410 roku pomysł ten nie mógł zostać zrealizowany, to w zamian dane było nowowwybranemu Wielkiemu Mistrzowi Zakonu Krzyżackiego, Heinrichowi von Plauen, wybudować w innym miejscu pola bitwy - mniej więcej w środku trójkąta utworzonego przez wsie Stębark (Tannenberg), Grunwald (Grünfelde) i Łodwigowo (Ludwigsdorf) - kaplicę pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Na cześć tej kaplicy papież Jan XXIII wydał 6 października 1412 roku bullę wraz z obietnicą studniowego odpustu dla wszystkich tych, którzy pod pewnj'mi warunkami odwiedzą to miejsce. Uroczystość poświęcenia odbyło się 12 marca 1413 roku. Fundamenty tejże kaplicy mogą być zwiedzane do dnia dzisiejszego.

Po tym jak rozpadł się plan założenia polskiego klasztoru i kościoła pod wezwaniem św. Btygidy na polu bitwy z roku 1410, król Jagiełło, w celu urzeczywistnienia swojego zamysłu na polskiej ziemi, skierował swoją uwagę na miasto Lublin. Z dokumentu datowanego na 13 listopada 1412 roku wynika, że macierzysty klasztor zakonu Brygidek w szwedzkim Vadstena jeszcze jesienią tegoż roku oddelegował do Lublina prokuratora, by ten przejął tam organizację klasztoru filialnego, co odbyło się -na życzenie króla i za zgodą miasta - poza murami Lublina w kaplicy pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Przeznaczone na ten cel środki zostały wyasygnowane przez króla, bowiem poprzez ufundowanie klasztoru *Triumphus Mariae* miało nastąpić uhonorowanie Świętej Trójcy - Marii Dziewicy, *divisio apostolorum* (tzn. wysłanie dwunastu apostołów, które nastąpiło 15 lipca, w dniu bitwy pod Grunwaldem), świętych Męczenników, św.

Stanisława i Św. Wojciecha, a także św. Brygidy i wszystkich świętych. W dalszej kolejności miała być również uczczona i zachowana wieczna pamięć o królu, jego poprzednikach oraz tych, którzy polegli w bitwie przeciw Krzyżakom w Prusach.

Ze względu na fakt, iż nie zachował się żaden dokument fundacyjny, można jedynie przyjąć, że fundacja miała miejsce między rokiem 1412 a 1426, kiedy to klasztor uzyskał daleko idące przywileje, w tym m. in. dwie ofiarowane przez Jagiełłę i zwolnione od wszelkich danin wsie, które miały stanowić utrzymanie klasztoru. Kolejne dekryty tego typu przypadły na lata 1431 i 1432, jeszcze przed śmiercią króla w 1434 roku.

Można spotkać się ze stwierdzeniem, że zakon Brygidek za sprawą surowej reguły zakonnej (*regula Sancti Salvatoris*) nie cieszył się w Polsce większą sympadą i dlatego też nieszczególnie się rozwinął. Przed upadkiem uratowała go jednak kontrreformacja, która przypadła właśnie na I. połowę XVII wieku, kiedy to zakładano liczne klasztory filialne. Ponadto ustalono, że głównie pod koniec XVI i na początku XVII wieku klasztor Brygidek *Triumphus Mariae* w Lublinie cieszył się nie tylko bardzo wysokim poważaniem, lecz także mianem wzorcowego klasztoru o zdecydowanie arystokratycznym profilu. Klasztor istniał aż do 1860 roku, a więc przez długi czas pełnił funkcję silnego ośrodka religijnego w Polsce.

Tym samym prorocza przepowiednia pochodzącej ze Szwecji Brygidy, związana z krytyką Jezusa Chrystusa wobec *cruciferi* doprowadziła - za pośrednictwem Prus Zakonnych - do religijnych i kulturowych zmian w Polsce, których ślady miały trwać przez prawie pół tysiąca lat.

Z języka niemieckiego przełożył Ernest Kuczyński, Łódź